

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ**

**“ИҚТИСОДИЁТ” ФАКУЛЬТЕТИ
“САНОАТ ИҚТИСОДИЁТИ” КАФЕДРАСИ**

**“ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИ
РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА
ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШ:
МУАММО ВА ЕЧИМЛАР” МАВЗУСИДАГИ**

**РЕСПУБЛИКА
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАНИ**

**ИЛМИЙ МАҚОЛАЛАР ВА
МАЪРУЗА ТЕЗИСЛАРИ ТЎПЛАМИ**

2018 ЙИЛ 18 ДЕКАБРЬ

Фикримизча мамлакатни модернизациялаш шароитида саноат корхоналарида меҳнат унумдорлигини оширишнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат :

- замонавий инновацияларга асосланган, юксак самарали техника ва технологияларни жорий этиш;

- саноат корхоналарининг инвестицион жозибаторлигини янада ошириш, хорижий инвестицияларни янада кўпроқ жалб этиш;

- саноат корхоналарида энергиядан фойдаланиш самараторлигини ошириш, энергияни тежаш, энергиядан фойдаланишнинг янгича тежамкор усуллари жорий қилиш.

З.Т. Мамадияров - катта ўқитувчи, ТДИУ

Мобил банкинг хизматида ахборот хавфсизлиги таъминлаш йўллари

Банк тизимида ахборот муҳофазаси тизими комплекс тарзда яратилган бўлиб, бунда ахборот бир нечта босқичларда ҳимояланади. Буларга мисол қилиб, электрон тўлов ҳужжатлари электрон тарзда яратилганда, ушбу ҳужжат электрон рақамли билан тасдиқланади ва шифрланади, кейинги босқичда ҳимояланган алоқа каналлари орқали юборилади. Шу билан бирга, банк ахборот тизимини ташқи муҳитдан ҳимоялаш мақсадида тармоқлараро экранлар ўрнатилган, шунингдек, банклардаги сервер ва ишчи станцияларнинг барчасига лицензияланган антивирус дастурлари ўрнатилган. Марказий банк тизимида антивирус ҳимояси марказлаштирилган тарзда таъминланган ва унинг базаси мунтазам равишда янгиланиб борилади. Ушбу тадбирлар натижасида, банк ахборот тизимларига ташқаридан ноқонуний равишда кириш ва электрон маълумотларни рухсатсиз тасарруф этиш тўлиқ бартараф этилган.

Банклардаги интернет тармоғига ўрнатилган прокси-сервер аппарат-дастурий қурилмалари ҳар бир фойдаланувчини аутентификация ва идентификация жараёнидан ўтказгандан сўнг кириш ҳуқуқини тақдим этади. Банк локал тармоғи интернет тармоғидан жисмонан ажратилган бўлиб, банк тармоқларида фойдаланилаётган компьютерларни интернетга уланиши қатъиян таъқиқланган. Шунингдек, банк телекоммуникация тармоғи таркибида тижорат банкларининг виртуал корпоратив тармоқлари яратилган. Бу виртуал тармоқларга фақат тижорат банклари томонидан белгиланган фойдаланувчилар махсус пароллар ёрдамида кириши мумкин. Тармоқнинг бошқарув командалари ва маълумотларнинг бошқа-бошқа каналлардан узатилиши, бошқарув маркази ва алоқа жиҳозлари қўриқланадиган биноларда жойлашиши, бегона шахсларнинг бу биноларга кириши чекланганлиги ҳам хавфсизликни таъминлаш учун хизмат қилади.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 23.03.2018 йилдаги “Банк хизматлари оммабоплигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПҚ-3620-сонли Қарорида банк карталари асосида нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга ошириш бўйича давлат процессинг ташкилотининг мавжуд эмаслиги чакана тўлов тизимларининг хавфсизлик, узлуксизлик ва ишончлилик даражасига таъсир кўрсатмоқда ҳамда аҳолининг кенг қатламлари учун очик бўлган инновацион лойиҳаларни амалга оширишда замонавий технологик ечимларни илгари суришга тўсқинлик қилаётганлиги келтирилган²²³.

Шу билан бирга, мобил банкинг хизматида операцияларни амалга оширишда

---

²²³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 23.03.2018 йилдаги “Банк хизматлари оммабоплигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПҚ-3620-сонли Қарори.

баъзи чекловлар муаммоси сақланиб қолмоқда. Мобил банкинг хизматининг ҳуқуқий асослари деярли мавжуд бўлмаганлиги сабабли, кредит ташкилотлари ўз бўлимларининг фаолиятини юридик жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, ахборот хавфсизлиги, ички назорат, банк фаолиятини такомиллаштириш ва ахборот технологиялари бўйича таркибий қисмларни такомиллаштириш лозим. Хусусан, мобил банкингни ташкил қилишда ҳал қилиниши керак бўлган асосий техник масалаларга тўхталадиган бўлсак, улар қуйидаги учта турга ажратиш мумкин:

- 1) маълумотларни мобил телефондан узатиш усули;
- 2) маълумотларни узатишда ахборот хавфсизлигини таъминлаш;
- 3) мижоз билан ахборот алмашинувини ташкил этиш.

Маълумот узатиш каналини танлаш мобил банкинг версиясида масофавий банк хизматининг бир неча муҳим параметрларини белгилайди, жумладан:

- маълумотларни қабул қилиш тармоғи кенглиги, ишлов бериш ва этказиб беришдаги тезлиги;
- ахборот алмашинуви каналини ташкил этувчи техник воситалар ва уларнинг хавфсизлигига (ахборот хавфсизлигига) бўлган ишончлилиги;
- ишлатиладиган тармоқ ресурсларига ва муайян телеком операторлари тарифларига боғлиқ бўлган харажатлар.

Мобил банкингга мижознинг ишончи маълумотларни узатиш хавфсизлиги, шунингдек, операцион риск ва рискнинг бошқа турларида қўлланиладиган шифрлаш стандартларига боғлиқдир. Бу маълумотлар узатиш каналини шифрлаш икки томонлама хавфсизлик юзасидан амалга оширилади. Биринчидан, мобил банкинг хизмати уяли алоқа оператори билан ҳамкорликда амалга оширилади, шунинг учун тармоқ тузилмаларида ахборот хавфсизлигига таҳдид мавжуд (банк мобил банкинг хизматига эгалик қила оласада, аммо бу хизматдан уяли алоқа оператори бошқа мақсадларда фойдаланишига кафолат бермайди). Иккинчи ҳолатда, уяли алоқа оператори ва кредит муассасаси серверининг (икки томоннинг асосий маълумотларидан фойдаланганлиги сабабли) маълумотлар барча мобил алоқа операторлари хавфсизлиги таъминланади, чунки мобил алоқа операторининг контентидан фойдаланиш имконияти йўқ.

Шунингдек, банк ахборот тизимларида ахборотларни ташқарига чиқиб кетишини олдини олиш мақсадида, DLP-тизими (Data loss Prevention) жорий қилинган ва ушбу тизим самарали тарзда ишлаб келмоқда. Ушбу тизим орқали фойдаланувчи томондан ноқонуний тарзда юборилган маълумотларни аниқлаш ва унга нисбатан чоралар кўриш, келгусида бундай ҳолатларни қайта такрорламаслиги бўйича тегишли ишларни амалга ошириш имкониятини яратилади.

Ушбу тизимларни ташкилий томондан хавфсизлик ва ахборотларни муҳофаза қилиш тизими билан мувофиқлаштириш ахборот хавфсизлигини янада такомиллаштириш имконини беради.

Умуман олганда, масофавий банк хизматларини ривожлантиришда тизимнинг ишончлилиги ва хавфсизлиги омили ҳисобга олган ҳолда платформани танлаш лозим. Дастлаб масофавий банк хизматларидан фойдаланувчилар масофавий банк хизматлари платформасининг ишончлилиги ва хавфсизлигидан кўра банкнинг обрўсига кўпроқ эътибор қаратади. Банк мижозлари “агар банк ишончли бўлса, банкнинг масофавий банк хизматлари ишончли бўлади ва аксинча” деган фикр билан иш юритади.

	Д. Нарзуллаева	тартибга солишда халқаро “Базель III” ни жорий этишнинг ўзига хос хусусиятлари.....	330
135.	В. Abdurasulov	Qishloq xo'jaligi subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning xorij tajribasi.....	334
136.	N. Sultanova	Tijorat banklarida investisiya loyihalarni sindisiyalashgan kreditlash amaliyoti.....	335
137.	Р. Хожиматов	Иқтисодийни модернизациялаш ва реал секторни ривожлантиришда молиявий институтларнинг ўрни	338
138.	Н. Мардиев, С. Абборов, Н. Маматқулов	Қишлоқ хўжалигига инвестициялар жалб қилиш механизмларини такомиллаштириш йўллари.....	341
139.	Sh. Toshpo'latova	Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish va ularni yanada kengaytirishda bank kreditlarining ahamiyati.....	343
140.	Ф. Абдувахидов, Д. Зуфарова	Хўжалик юритувчи субъектларда харажатлар ва уларнинг ҳисоби.....	344
141.	А. Қосимов	Тижорат банкларида даромадларни шакллантиришда халқаро стандартларни жорий этишнинг илмий-амалий асослари.....	347
142.	Д. Сатывалдыева, М. Мирзарахимова	Пути совершенствования учета расходов по реализации.....	350
143.	М. Абдуллаева, Н. Раджабова	Саноат корхоналарида харажатларни пасайтиришда меҳнат унумдорлиги масалалари.....	352
144.	З. Мамадияров	Мобил банкинг хизматида ахборот хавфсизлиги таъминлаш йўллари.....	354
145.	Б. Хашимов, О. Рахимбердиев	Меҳнат унумдорлигини ошириш шароитида иш ҳақи ҳисобини такомиллаштириш йўналишлари....	356
146.	У. Турсунова	Экономическое содержание и значение прибыли в эффективности производства.....	359
147.	А. Қосимов	Банк фойдасининг шаклланиши билан боғлиқ бўлган айрим муаммолар.....	360
148.	А. Сатторов	Аудиторлик фаолиятининг кўп поғонали тизимида ички аудитнинг ўрни.....	363
149.	С. Джумаев	Маҳаллий бюджет харажатларининг таркиби ва уларни режалаштириш.....	364
150.	Ш. Ёдгорова	Банковская система Узбекистана: новые реалии и приоритеты.....	366
151.	Х. Хамидов	Milliy qishloq xo'jaligi rivojlanishining o'ziga xos jihatlari.....	368
152.	А. Азларова, Ш. Султонов	Худудларда инвестицион жозибадорликни ошириш йўли орқали хорижий инвестицияларни жалб этиш..	370
153.	Р. Адильчаев, Л. Уразбаева	Қорақалпоғистон Республикасида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш хусусиятлари.....	373
154.	Н. Болтаев	Мева-сабзавотчилик мажмуида иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатларни ривожлантириш.....	376
155.	N. Ulug'murodova, E. Ulug'murodov	Agrar sohada qishloq xo'jalik mahsulotlarining o'sish suratlari.....	380